

مقاله پژوهشی

راهبردهای توسعه اکوتوریسم خلاق

(مطالعه موردی: دره کن و سولقان)*

اشرف بستانچی^{۱*}، پروانه پرچکانی^۲

۱. کارشناس ارشد اکوتوریسم، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.
۲. استادیار دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۷ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۱

چکیده | اکوتوریسم با پیروی از فلسفه توسعه پایدار گردشگری بر ارزش‌های ذاتی و درونی تأکید دارد. تقاضای گردشگران برای کسب تجربه‌های جدید مقصد، مفهومی فراتر از گذراندن تعطیلات دارد و انجام فعالیت‌های خلاقانه در مقاصد اکوتوریستی منجر به خلق تجارب جدیدی از گردشگری طبیعی با عنوان اکوتوریسم خلاق می‌شود. از آنجاکه صنعت گردشگری در موج سوم خود (گردشگری خلاق) به سر می‌برد و همواره با تنوع تقاضای مشتریان، تأثیر تکنولوژی و درخواست‌های جامعه محلی مواجه است، ارائه راهبردهای مؤثر برای اکوتوریسم خلاق از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر محسوب می‌شود. هدف اصلی این پژوهش، ارائه راهبردهای توسعه اکوتوریسم خلاق مبتنی بر رویکرد پایداری با رهیافت توسعه پایدار است که این امر با توجه به ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل در دره کن و سولقان تهران انجام گرفته است. این پژوهش از نظر روش‌شناسی توصیفی-تحلیلی است که بخش توصیفی-تحلیلی آن مبتنی بر شیوه اسنادی و خبرگان و بخش کمی آن مبتنی بر استفاده از پرسش‌نامه در سطح خبرگان است. گردآوری داده‌ها به روش اسنادی، کتابخانه‌ای و میدانی از طریق مشاهده و پرسش‌نامه انجام شده است و جامعه آماری را ۳۰ نفر از خبرگان تشکیل داده‌اند. در این پژوهش، برای تدوین راهبردهای توسعه اکوتوریسم خلاق با تلفیق مؤلفه‌های پایداری و شاخص‌های گردشگری پایدار، گردشگری خلاق، خلاقیت و اکوتوریسم، وضعیت موجود ترسیم و عوامل مؤثر داخلی و خارجی مشخص و در نهایت راهبردها با تکنیک SWOT استخراج شدند و با تکنیک QSPM به ترتیب جذابیت اولویت‌بندی شدند. نتایج این تحقیق حاکی از این است که «تأکید بر طراحی تورهای ترکیبی طبیعت‌گردی و آموزشی»، «برگزاری تورهای اکوتوریستی و آموزشی جهت تجربه شیوه زندگی ساکنان بومی به‌وسیله گردشگران»، «بازنگری بر سیاست‌های اجرایی و مشارکت با جوانان جهت راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوین در عرصه گردشگری» و «استفاده از ابزارهای تبلیغاتی مناسب جهت تشویق جوانان به فراگیری صنایع دستی گردشگری» در منطقه کن و سولقان تهران به‌عنوان راهبردهای جذاب استخراج شده‌اند.

واژگان کلیدی | گردشگری پایدار، اکوتوریسم، اکوتوریسم خلاق، دره کن و سولقان.

مقدمه | گردشگری پدیده‌ای است که از گذشته‌های دور مورد توجه جوامع انسانی بوده و برحسب نیازهای متفاوت اجتماعی و

اقتصادی به پویایی خود ادامه داده است. گردشگری به‌عنوان یکی از منابع درآمد و ایجاد اشتغال در سطح ملی می‌تواند رهیافتی برای توسعه اقتصادی در قلمرو ملی باشد. گردشگری به‌خصوص در زمانی که سود فعالیت‌های دیگر بخش‌های اقتصادی در حال کاهش باشد، جایگزین مناسبی برای آن‌ها و راهبردی برای توسعه است. بر این مبنا دلیل اصلی توسعه گردشگری غلبه بر پایین بودن سطح درآمد و ارائه فرصت‌های جدید شغلی و تحولات اجتماعی

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد «اشرف بستانچی» با عنوان «راهبردهای توسعه اکوتوریسم خلاق (مطالعه موردی: دره کن و سولقان)» است که به راهنمایی دکتر «پروانه پرچکانی» در دانشکده گردشگری دانشگاه «علم و فرهنگ» در سال ۱۳۹۸ به انجام رسیده است.
**نویسنده مسئول: mahboobeh203@gmail.com، ۰۹۱۲۴۹۶۴۹۸۹

داده است. به عبارت دیگر اتخاذ رویکردی متمرکز و از بالا به پایین و عدم حاکمیت الگوی برنامه‌ریزی استراتژیک مبتنی بر واقعیت مکانی-فضایی، نه تنها به بروز پیامدهای مثبت منجر نشده، که باعث ایجاد اثرات سوء در سطح منطقه نیز شده و دستیابی به توسعه پایدار از طریق رشد و توسعه فعالیت‌های گردشگری را با مشکلاتی روبه‌رو ساخته است. مشکلات زیست‌محیطی و تخریب چشم‌اندازهای طبیعی از جمله این پیامدهای زیان‌بار است. لذا در کنار محدودیت‌ها و مشکلات گسترده اقتصادی و اجتماعی موجود در منطقه، بررسی و شناخت ظرفیت‌ها و محدودیت‌های بخش اکوتوریسم جهت ارائه راهبردها و راهکارهای توسعه‌ای با توجه به ابعاد چهارگانه توسعه پایدار (طبیعی، اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و نهادی) ضروری به نظر می‌رسد. شناسایی همه‌جانبه ظرفیت‌ها و محدودیت‌های فراروی بخش اکوتوریسم خلاق در دره کن و سولقان هدف و ضرورتی است که تلاش شده در این نوشتار به آن پرداخته شود تا با یک نگرش همه‌جانبه ضمن بررسی و شناخت وضع موجود فعالیت‌های اکوتوریسم در منطقه مورد مطالعه، راهبردهای لازم را برای توسعه فعالیت‌های اکوتوریسم خلاق ارائه شود تا زمینه‌های دستیابی به عواید آن را برای ساکنین محلی فراهم کند. با این رویکرد سؤال اصلی پژوهش عبارت است از:

- راهبردهای توسعه اکوتوریسم خلاق در منطقه دره کن و سولقان استان تهران کدام است؟
- سؤالات فرعی این پژوهش نیز عبارتند از:
- راهبردهای زیست‌محیطی برای توسعه اکوتوریسم خلاق در منطقه دره کن و سولقان استان تهران کدام است؟
- راهبردهای اجتماعی-فرهنگی برای توسعه اکوتوریسم خلاق در منطقه دره کن و سولقان استان تهران کدام است؟
- راهبردهای اقتصادی برای توسعه اکوتوریسم خلاق در منطقه دره کن و سولقان استان تهران کدام است؟
- راهبردهای نهادی برای توسعه اکوتوریسم خلاق در منطقه دره کن و سولقان استان تهران کدام است؟
- براین اساس راهبردهای توسعه اکوتوریسم خلاق در چهار بُعد زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و نهادی مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

مبانی نظری

• توسعه پایدار

کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه در سال ۱۹۸۷ میلادی، توسعه پایدار را به صورت ساده زیر تعریف کرده است: «توسعه‌ای که نیاز انسان امروز را تأمین می‌کند، بدون آنکه توانایی نسل‌های آینده را در برآورده کردن نیازهایشان به مخاطره بیفکند». توسعه پایدار به معنای تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی برای تضمین رفاه انسان فعلی بدون آسیب‌رسانی به توانایی نسل‌های بعدی برای برآوردن نیازهایشان است (مهرآرا، مدانلو

در جامعه محلی است و می‌تواند امیدهایی را برای کاهش فقر به خصوص در نواحی که به نحوی دچار رکود اقتصادی شده‌اند فراهم آورد (سقای و پاپلی یزدی، ۱۳۸۶). جاذبه‌های طبیعی و اقلیم‌های متفاوت جغرافیایی سرمایه‌های گران‌قیمتی در حوزه اقتصاد برای انسان به ارمغان آورده است که مسلماً بهره‌برداری از آن مستلزم فراهم کردن شرایط مختلفی است که در کل بستگی به ثبات در بخش گردشگری دارند.

یکی از اشکال مختلف گردشگری، توریسم طبیعی یا گردش در طبیعت است که در حقیقت توریسمی بر پایه محیط زیست با تمرکز اولیه بر تجربه محیط‌های طبیعی بوده که عامل ترویج فرهنگ حفظ محیط زیست هستند. در حال حاضر این گونه، در میان گونه‌های گردشگری، از روند روبه‌رشد و جایگاه ویژه‌ای در صنعت گردشگری برخوردار است. امروزه اکثر نهادهای متولی صنعت گردشگری در کشورهای مختلف و سراسر دنیا به امر گردشگری در طبیعت و در ورای آن به لزوم حفظ محیط زیست بیش از هر زمان دیگری اذعان دارند. بنابراین در حال حاضر اکوتوریسم با مفهوم مسئولیت‌پذیری در قبال محیط زیست و جوامع محلی اهمیت بسیار زیادی یافته است. از آنجاکه اکوتوریسم در قرن حاضر بسیاری از فضاهای جغرافیایی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و الگوی فضایی جدیدی را در نواحی مختلف جغرافیایی شهرها و طبیعت‌های بکر با چشم‌اندازهای زیبا پیرامون شهرها به وجود می‌آورد، نقش انسان در واقع حفظ محیط زیست فرض می‌شود. بنابراین، تفرجگاه‌های محیط طبیعی حاشیه شهرهای بزرگ عمدتاً به دلیل بُعد زمانی و فضایی کوتاه و همچنین توانایی استفاده بیشتر افراد طبقه متوسط در روزهای آخر هفته، جایگاه والایی یافته است (جهانگیر و فکور، ۱۳۹۶). زیرا این فضاها زمینه‌ساز استراحت، تمدد اعصاب، گذران اوقات فراغت و انجام سرگرمی محسوب می‌شوند (مافی و سقای، ۱۳۸۳). افزایش شمار گردشگران نیز به گسترش خدمات و تسهیلات و افزایش درآمد و سطح اشتغال می‌انجامد.

منطقه طبیعی کن و سولقان در جوار یکی از بزرگ‌ترین شهرهای جهان، محل گذران اوقات فراغت اهالی تهران است و از این نظر منطقه مناسبی برای سنجش شاخصه‌های توسعه اکوتوریسم خلاق به شمار می‌آید. دره کن و سولقان تهران با داشتن جاذبه‌های طبیعی، توان بالایی برای جذب اکوتوریسم و طبیعت‌گردی داشته و با داشتن آبشارها و چشمه‌سارها با اقلیمی فرح‌بخش و شرایط کوهستانی و چشم‌اندازهای طبیعی از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های محیطی بالایی جهت توسعه فعالیت‌های اکوتوریستی برخوردار است. شناخت این قابلیت‌ها به منظور بهره‌وری بیشتر از آن‌ها موجب رشد فعالیت‌های اکوتوریستی می‌شود و به تسهیل توسعه در ابعاد مختلف نیز کمک می‌کند. اما علی‌رغم وجود قابلیت‌های اکوتوریستی بسیار در این منطقه، به نظر می‌رسد عدم بهره‌برداری بهینه از جاذبه‌های اکوتوریستی و فقدان یک برنامه مدون و استراتژیک، بهره‌وری از توانمندی‌های منطقه را کاهش

درآمدزا برای جوامع محلی و از بین تمام اشکال گردشگری به‌عنوان پربازده‌ترین آن‌ها مطرح است. همچنین اکوتوریسم جامعه‌محور در واقع نوعی گردشگری است که پایداری فرهنگی، اجتماعی و محیط زیستی را مدنظر داشته، و مردم نقش اساسی در مدیریت آن ایفا می‌کنند. یکی از اهداف این نوع گردشگری، افزایش دانش و آگاهی بازدیدکنندگان درباره محیط طبیعی و جامعه ساکن در آن و سبک زندگی آن‌هاست (حیدری‌نیا و ورامش، ۱۳۹۸).

• اکوتوریسم پایدار

نوعی از گردشگری که از لحاظ اکولوژیکی پایدار باشد، یعنی به نیازهای فعلی گردشگران طبیعت پاسخ دهد و به حفظ و گسترش فرصت‌های موجود برای آینده بپردازد و به‌جای صدمه‌زدن به زیست‌بوم در جهت پایداری آن تلاش کند، اکوتوریسم پایدار خوانده می‌شود. اصول این نوع از گردشگری به‌صورت زیر خلاصه می‌شود:

- استفاده از منابع پایدار: حفاظت و استفاده پایدار از منابع طبیعی، اجتماعی و فرهنگی بسیار مهم است و موجب درک بلندمدت کسب‌وکار می‌شود.

- کاهش ضایعات بیش از حد مصرف: کاهش بیش از حد مصرف و جلوگیری از هزینه‌های بازسازی صدمات درازمدت زیست‌محیطی و کمک به کیفیت گردشگری.

- مدیریت تنوع زیستی: حفظ و ترویج تنوع طبیعی، اجتماعی و فرهنگی برای گردشگری پایدار در درازمدت ضروری است.

- برنامه‌ریزی گردشگری: توسعه گردشگری که در چارچوب برنامه‌ریزی استراتژیک منسجم ملی و محلی است. ارزیابی تأثیرات زیست‌محیطی، موجب افزایش قابلیت زنده‌ماندن طولانی‌مدت گردشگری خواهد شد.

- حمایت از اقتصاد محلی: گردشگری از طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های اقتصادی محلی پشتیبانی می‌کند، هزینه‌های زیست‌محیطی را کاهش می‌دهد و سود طولانی‌مدت اقتصادی را تضمین و به اجتناب از آسیب‌های محیطی کمک می‌کند.

- جوامع محلی درگیر: مشارکت کامل جوامع محلی در بخش گردشگری نه‌تنها بیمه‌های اجتماعی و محیط زیست را بهبود می‌بخشد بلکه به کیفیت پروژه‌های گردشگری کمک می‌کند.

- مشاوره و سهامداران عمومی: مشاوره بین صنعت گردشگری و سازمان‌های جوامع محلی و نهادها در صورتی ضروری است که آن‌ها در کنار یکدیگر و در حل بالقوه تضاد منافع کمک کنند.

- آموزش کارکنان: آموزش کارکنان و ادغام گردشگری پایدار به شیوه‌های کار، همراه با استخدام کارکنان در تمام سطوح و بهبود کیفیت محصول گردشگری.

- بازاریابی گردشگری مسئولانه: بازاریابی را گردشگران فراهم می‌کنند و مسئولان با توجه به اطلاعات طبیعی، اجتماعی و فرهنگی، خدمات گردشگری را در مناطق مقصد افزایش می‌دهند و رضایت مشتری را بهبود می‌بخشند.

جویباری و زارع زیدی، ۱۳۹۷). در تعریف سازمان ملل از توسعه پایدار، چنین آمده است: توسعه پایدار آن‌گونه توسعه‌ای است که از نظر اقتصادی پویا و پربازده، از نظر زیست‌محیطی غیر مدافع و غیر مخرب، از نظر اجتماعی عادلانه و قابل قبول و از نظر فناوری متناسب و مطلوب باشد (امینیان، صادقی، فرجی و نادری گور قلعه، ۱۳۹۱).

• توسعه پایدار گردشگری

توسعه پایدار گردشگری، از دهه هفتاد میلادی، با رویکرد توسعه جایگزین رواج یافت. توسعه پایدار گردشگری، گردشگری جامعه‌محور، گردشگری حامی فقرا، تجارت آزاد، طبیعت‌گردی (اکوتوریسم)، گردشگری جایگزین، توانمندسازی زنان از طریق گردشگری و سرمایه‌گذاری محلی بازتاب این رویکرد بوده است (پرچکانی، ۱۳۹۷). اساس توسعه پایدار گردشگری در نظر داشتن رابطه میان سه جزء سازنده محیط زیست یعنی گردشگران، مقصد و جامعه میزبان گردشگری است (تقوایی و اکبری، ۱۳۸۸).

با توجه به اینکه توسعه پایدار گردشگری عبارت است از گسترش گردشگری و جذب گردشگران با استفاده از منابع موجود، به‌گونه‌ای که ضمن پاسخگویی به نیازهای مختلف گردشگران بتوان وحدت هویت فرهنگی و رفاه مردم و میهمانان را به‌گونه‌ای متوازن تأمین کرد (منصوری، ۱۳۸۱)، هدف گردشگری پایدار این است که با حفظ منابع طبیعی و در درازمدت بین این سه جزء تشکیل‌دهنده گردشگری، اعتدالی موزون برقرار کند (اسکندری و سعیده زرآبادی، ۱۳۹۵) و از تخریب محیط زیست جلوگیری کند، بنابراین لازم است تا همگام با برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری به پایداری آن نیز توجه شود و خواست‌ها و نیازهای جامعه میزبان نیز در نظر گرفته شود.

• اکوتوریسم

باوجود کاربرد رو به افزایش واژه اکوتوریسم، امروزه این واژه کمتر در جایگاه صحیح خود به کار می‌رود. همچنان که در بسیاری از محافل علمی و غیرعلمی جایگزینی برای واژه طبیعت‌گردی به شمار رفته و کاربردی عام دارد. وجود تفاوت‌های عمده بین این واژه و دیگر واژه‌های به‌کاررفته در مباحث طبیعت‌گردی، ما را ملزم به ارائه تعاریف و مفاهیم دقیق‌تری از اکوتوریسم به‌عنوان رویکرد و مفهومی بسیار فراتر از طبیعت‌گردی می‌سازد. اکوتوریسم به‌عنوان زیرمجموعه‌ای از محث کلان‌تر طبیعت‌گردی، راهی در جهت افزایش تعداد گردشگرانی است که به دنبال ایجاد تجربه خالص در طبیعت‌گردی هستند، به‌طوری که هزینه‌های اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و زیست‌محیطی را کاهش داده و برای محیط زیست و جامعه محلی سودمند باشند (مقیمه‌فر، ۱۳۹۰). اکوتوریسم بر پایه چهار رکن اصلی، کاهش اثرات نامطلوب زیست‌محیطی، احترام به فرهنگ مردم بومی، افزایش مزایای ناشی از آن برای مردم محلی و جلب رضایت گردشگران استوار است (محرمنژاد و آفاخانی، ۱۳۸۸). اکوتوریسم سفری طبیعت‌محور، تعهدآور، انسان‌گرا، دانش‌افزا و

• رابطه گردشگری پایدار و اکوتوریسم پایدار

از میان انواع گردشگری، اکوتوریسم بیشتر از سایر انواع، با توسعه پایدار، همخوانی و سازگاری دارد (زاهدی، ۱۳۸۵). اکوتوریسم بهترین روشی است که می‌تواند برای منطقه و ساکنان آن مفید بوده و منجر به حفاظت از طبیعت شود. استفاده از منابع طبیعی به‌عنوان جاذبه‌های گردشگری بدون آسیب‌رساندن به آن، مقوله‌ای ایده‌آل در راستای توسعه پایدار است. برابر متون واکاوی‌شده اکوتوریسم اساساً بر مبنای توسعه پایدار، مدیریت و حفاظت از منابع طبیعی برای حال و آینده بنا نهاده شده است.

• گردشگری خلاق

کارشناسان نسل اول گردشگری را «گردشگری ساحلی»، نسل دوم آن را «گردشگری فرهنگی» و نسل سوم را «گردشگری خلاق» نام نهاده‌اند. نسل سوم با شعار «موزه‌های کمتر، میدان‌های بیشتر» بر انجام فعالیت‌های تجربی و تعامل عمیق‌تر با زندگی واقعی فرهنگی در شهرها تمرکز می‌کند (رحیمی و پازند، ۱۳۹۵). گردشگری خلاق را می‌توان فعالیت گردشگری مشتری‌پایان دانست که به‌طور فعال و خلاقانه در فرهنگ محلی و تجربه آن مشارکت می‌کنند یا فعالیت اقتصادی کارآفرینانی که با ترکیب خدمات متنوع و استفاده از فناوری اطلاعات، خدماتی متمایز ارائه می‌کنند (حسینی و بسته‌نگار، ۱۳۹۷).

• خلاقیت راهبردی برای توسعه اکوتوریسم خلاق

خلاقیت بُعد مهم پیامدهای بیرونی گردشگری است. ایده‌هایی که درباره تعاریف خلاقیت وجود دارد نشان می‌دهد که خلاقیت بیشتر درباره توسعه روش‌های جدید تفکر و انجام دادن بوده و گویای پیوند نزدیک بین خلاقیت و نوآوری است. در این معنا، خلاقیت می‌تواند از طریق توسعه محصولات یا تجارب نو، اشکال جدید مصرف یا فضاهای جدید در گردشگری به کار برده شود. به‌طور مسلم هر شکلی از گردشگری که به تخیل مربوط است، چه قابلیت‌های تخیلی تولیدکنندگان گردشگری و چه مصرف‌کنندگان آن، می‌تواند در حوزه گردشگری خلاق قرار گیرد. بنابراین با توجه به اینکه پژوهش حاضر بر محوریت اکوتوریسم جامعه‌محور و فعال تأکید دارد و همچنین از آنجاکه در اکوتوریسم جامعه‌محور، توسعه اکوتوریسم محلی به‌طور خلاقانه‌ای توسط افراد و گروه‌های مختلف جامعه میزبان، مالکان کسب‌وکارهای کوچک، مشوقان، انجمن‌های محلی و دولت‌ها انجام می‌پذیرد (Hatton, 1999)، لذا بنا بر مبنای نظری موجود، اکوتوریسم می‌تواند در حوزه گردشگری خلاق قرار بگیرد. همچنین بر اساس رویکرد پایداری پژوهش، این نوع از اکوتوریسم با محوریت فعالیت‌های کوچک‌مقیاس، طراحی محلی فعالیت‌های اجرایی مناسب بازدیدکننده، میزبان و محیط می‌تواند بخشی از راهکارهای توسعه پایدار و توانمندسازی جامعه باشد (Conservation of Biodiversity in the Central Zagros Landscape Conservation Zone, 2014)، که بر این مبنای این‌گونه به نظر می‌رسد که اکوتوریسم پایداری که در حوزه گردشگری

خلاق قرار دارد شاید بتواند تداعی‌کننده مفهومی انتزاعی اکوتوریسم خلاق باشد.

• اکوتوریسم خلاق

بر اساس نتایج حاصل از مطالعات انجام‌شده، چنانچه منطقه یا مقصد گردشگری که دارای ویژگی‌های اکوتوریسمی است، قادر باشد فعالیت‌های اکوتوریستی را به شکل تلفیق با فعالیت‌های خلاقانه به بازدیدکنندگان ارائه دهد، این امکان فراهم می‌آید که گردشگران در فعالیت‌های محلی مشارکت و ضمن لذت از منابع طبیعی و استفاده از منابع محلی، به توسعه و حفظ آن کمک کنند. به نظر می‌رسد که انجام فعالیت‌های خلاقانه در مقاصد اکوتوریستی منجر به خلق تجارب جدیدی از گردشگری طبیعی با عنوان اکوتوریسم خلاق باشد.

الگوی مفهومی پژوهش

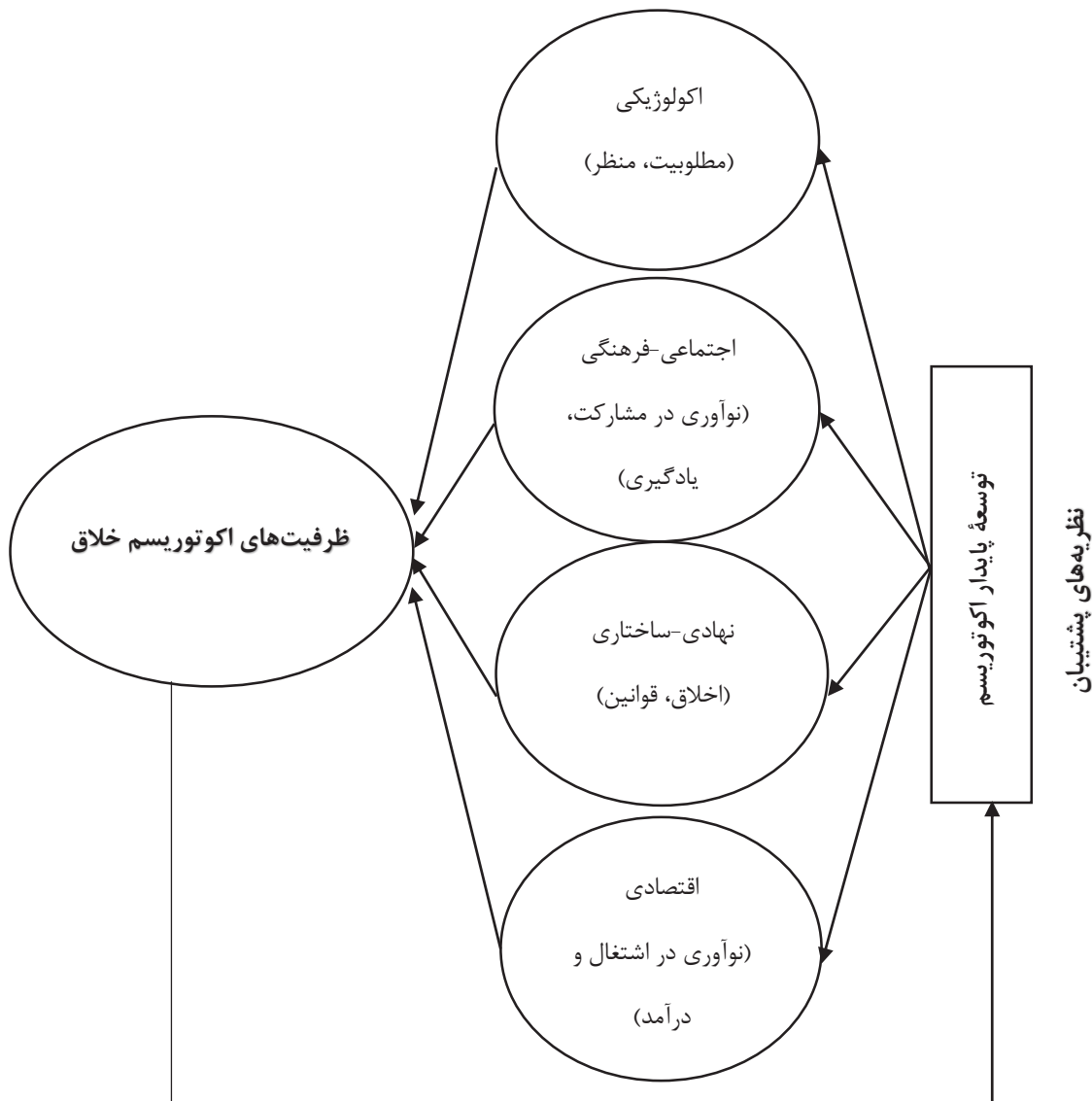
موضوع اصلی این پژوهش چگونگی توسعه اکوتوریسم خلاق در رود دره کن و سولقان است. لذا با این رویکرد، اهداف این تحقیق شامل: شناسایی و معرفی توان‌های اکوتوریستی رود دره کن و سولقان، همچنین شناسایی و ارزیابی نقاط ضعف، قوت، تهدیدها و فرصت‌های توسعه اکوتوریسم در این منطقه و در قالب تکنیک SWOT و در آخر شناسایی و اولویت‌بندی راهبردهای توسعه اکوتوریسم در رود کن و سولقان است. در این چارچوب و با توجه به آنچه در مبنای نظری به آن اشاره شد، پس از شناسایی اصول توسعه گردشگری پایدار، اکوتوریسم پایدار و گردشگری خلاق، شاخص‌های مشترک میان آن‌ها تبیین و سپس مؤلفه‌های اکوتوریسم خلاق بر اساس عامل‌ها و فرایندهای مشترک آن‌ها، تعیین شد (جدول ۱). همچنین بر این اساس، الگوی مفهومی پژوهش به شرح تصویر ۱ ترسیم شد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و روش تحقیق آن توصیفی-تحلیلی است. در این پژوهش اکوتوریسم خلاق متغیر وابسته بوده و پتانسیل‌های گردشگری اکوتوریستی خلاق و سایر جاذبه‌های گردشگری دره کن و سولقان، به‌عنوان متغیرهای مستقل تحقیق مطرح هستند. هدف از این تحقیق، شناخت پتانسیل‌ها و نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها و بررسی ویژگی‌های این منطقه و استخراج نیازها و کمبودها و در نهایت ارائه راهکار به مسئولین حوزه گردشگری منطقه جهت توسعه اکوتوریسم خلاق دره کن و سولقان است. همچنین جامعه آماری، خبرگان و صاحب‌نظران حوزه گردشگری (متخصصان دانشگاهی در حوزه گردشگری، مسئولان شهرداری، فعالان گردشگری، دانشجویان گردشگری) هستند. از آنجاکه جامعه آماری در پژوهش حاضر ۳۰ نفر از خبرگان هستند لذا حجم

جدول ۱. شاخص‌های اکوتوریسم خلاق. مأخذ: نگارندگان.

ردیف	عنوان شاخص‌ها	نوع شاخص
۱	مطلوبیت (آب، خاک و هوا)	اکولوژیکی
۲	منظر و چشم‌اندازهای طبیعی (کوهستان و رودخانه)	اکولوژیکی
۳	نوآوری در اشتغال	اقتصادی
۴	درآمد	اقتصادی
۵	نوآوری در مشارکت	اجتماعی فرهنگی
۶	یادگیری	اجتماعی فرهنگی
۷	اصول اخلاقی	نهادی ساختاری
۸	قوانین و مقررات	نهادی ساختاری

تصویر ۱. الگوی مفهومی پژوهش. مأخذ: نگارندگان.

آماري کارشناسان، به دليل عدم همکاري لازم از سوي برخي سازمان‌هاي موجود در منطقه و با توجه به ميزان همکاري

نمونه بدون استفاده از تکنیک يا روش‌هاي آماری، در نظر گرفته شده است. در اين پژوهش براي انتخاب نمونه در جامعه

خلاق به عمل آمدن این نکته استنتاج می‌شود که تقاضای گردشگران به کسب تجربه‌های جدید مقصد، مفهومی فراتر از گذراندن تعطیلات و اوقات فراغت دارد. بنا بر برآیند جمع‌بندی، راهبردهای توسعه اکوتوریسم خلاق عبارت است از: شناسایی و ارزیابی ظرفیت‌های «اکولوژیکی»، «اجتماعی-فرهنگی»، «اقتصادی» و «نهادی»، به‌منظور بهره‌مندی از نقاط قوت و فرصت‌های موجود برای برطرف کردن نقاط ضعف و تهدیدهای موجود و رسیدن به وضعیت مطلوب که این امر ضمن ایجاد منافع اقتصادی برای جامعه محلی، هویت منطقه را تحت تأثیر قرار ندهد، کاهش اثرات مخرب زیست‌محیطی و اجتماعی-فرهنگی را در پی داشته باشد و در مسیر گردشگری پایدار حرکت کند. برابر یافته‌های این بخش، توسعه اکوتوریسم خلاق امری مهم است و ضروری است که بر ظرفیت‌های موجود با در نظر داشتن ابعاد پایداری تأکید شود. توسعه اکوتوریسم خلاق با تحلیل ظرفیت‌های موجود و آتی و تعیین سهم هر یک از عوامل تأثیرگذار بیش از هر چیز به حفظ منابع طبیعی و توسعه جوامع محلی و نوآوری در اشتغال توجه دارد. این امر با وضع قوانین و مقررات و رعایت اصول اخلاقی در اجرای قوانین و نظارت و همکاری میان سازمان‌های متولی گردشگری و توسعه شهری ارتباطی غیرقابل‌انکار دارد و از همین رو سهم عوامل نهادی را پررنگ می‌کند. با استناد به مبانی نظری این پژوهش و شناخت و تحلیل عوامل مؤثر چهارگانه پایداری، راهبردهای نهایی برای پیشنهاد به مدیران اجرایی تدوین شد. در این پژوهش استراتژی‌های جذاب ابعاد چهارگانه عبارتند از: ۱- تأکید بر طراحی تورهای ترکیبی طبیعت‌گردی و آموزشی، ۲- برگزاری تورهای اکوتوریستی و آموزشی جهت تجربه شیوه زندگی ساکنان بومی به‌وسیله گردشگران، ۳- بازنگری بر سیاست‌های اجرایی و مشارکت با جوانان جهت راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوین در عرصه گردشگری و ۴- استفاده از ابزارهای تبلیغاتی مناسب جهت تشویق جوانان به فراگیری صنایع دستی گردشگری. با توجه به هدف این مطالعه که ارائه راهبردهایی جهت توسعه اکوتوریسم خلاق به مدیران اجرایی است، لذا در ادامه به پیشنهادها و پژوهش حاضر در بخش اجرایی پرداخته می‌شود.

آنان ۳۰ عدد پرسشنامه تکمیل شد. پرسشنامه مذکور با توجه به متغیرهای پژوهش از ۱۸۹ گویه تشکیل شده است که چهار گویه اول آن عمومی و جمعیت‌شناختی و ۱۸۴ گویه بعدی اختصاصی است که پس از به رأی گذاشتن خبرگان تعداد این گویه‌ها به ۱۶۶ تغییر یافت که در فرایند تجزیه و تحلیل به آن‌ها استناد شد. گویه‌های اختصاصی به‌صورت بسته (از نوع طیف لیکرت پنج گزینه‌ای) طراحی شده‌اند. گویه‌های اختصاصی پرسشنامه با توجه به متغیرهای پژوهش در جدول ۲ آمده است. برای تعیین روایی پرسشنامه تحقیق، با چند تن از اساتید، صاحب‌نظران و کارشناسان مشورت به عمل آمده و نظرات انتقادی و پیشنهادها اصلاحی آنان در پرسشنامه اعمال شد. برای سنجش پایایی و در واقع هماهنگی بین گویه‌هایی که برای سنجش سازه‌های موردنظر ساخته شده‌اند، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. روش‌هایی که برای تحلیل داده‌ها در این پژوهش استفاده شده عبارت‌اند از: استفاده از نرم‌افزار SPSS جهت تحلیل داده‌های آماری و فنون و تکنیک‌های آماری شامل ضریب آلفای کرونباخ جهت بررسی اعتبار روایی پرسشنامه‌ها، تکنیک SWOT و تکنیک QSPM. بر اساس یافته‌های این پژوهش، راهبردهای توسعه اکوتوریسم خلاق با رویکرد پایداری، در چهار بُعد «اکولوژیکی»، «اجتماعی-فرهنگی»، «اقتصادی» و «نهادی» تدوین و تبیین و همچنین بر اساس جذابیت اولویت‌بندی شده است. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از ترسیم ماتریس SWOT مشخص شد که استراتژی‌های غالب در این پژوهش استراتژی‌های تهاجمی هستند. استراتژی (SO) یا راهبرد تهاجمی به مفهوم هم‌افزایی بوده و می‌توان با بهره‌گیری از توانمندی‌ها، استفاده از فرصت‌ها را به حداکثر رساند. بر این اساس، در پژوهش حاضر مجموع استراتژی‌ها یا راهبردهای تهاجمی در ابعاد چهارگانه پایداری به شرح جدول ۳ است.

بحث و نتیجه‌گیری

اکوتوریسم خلاق، اکوتوریسم پایداری است که در آن دستیابی به اهداف اکوتوریسم به شیوه‌ای نوین و خلاقانه صورت گیرد یا با یافتن مسیرهای جدید در راستای اکوتوریسم پایدار همراه باشد. با توصیفی که از اکوتوریسم و گردشگری

جدول ۲. گویه‌های اختصاصی پرسشنامه. مأخذ: نگارندگان.

نوع مقیاس گویه‌ها	گویه‌ها	مؤلفه‌های پژوهش
لیکرت	۳۱	نقاط قوت در دره کن و سولقان
لیکرت	۵۶	نقاط ضعف در دره کن و سولقان
لیکرت	۳۹	فرصت‌ها در دره کن و سولقان
لیکرت	۴۰	تهدیدها در دره کن و سولقان

ابعاد	استراتژی‌های تهاجمی (SO)
اکولوژیکی	تأکید بر طراحی تورهای ترکیبی طبیعت‌گردی و آموزشی ایجاد فعالیت‌ها و جاذبه‌های جدید در منطقه برگزاری فستیوال‌های فصلی برای آشنایی با خواص گیاهان دارویی و شیوه استفاده درمانی با دمنوش‌های گیاهی موجود در منطقه و بهره‌مندی از ساکنان بومی به‌عنوان راهنما
اجتماعی-فرهنگی	برگزاری تورهای اکوتوریستی و آموزشی جهت تجربه شیوه زندگی ساکنان بومی به‌وسیله گردشگران برگزاری مسابقات و جشنواره خوراکی‌های محلی ایجاد کارگاه‌های آموزشی و هنری جهت معرفی و احیاء صنایع‌دستی
اقتصادی	بازنگری بر سیاست‌های اجرایی و مشارکت با جوانان جهت راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوین در عرصه گردشگری امکان برپایی بازارهای رقابتی جهت عرضه تولیدات محلی توسط ساکنین منطقه مورد مطالعه تأکید بر کاربردی کردن صنایع‌دستی
نهادی	استفاده از ابزارهای تبلیغاتی مناسب جهت تشویق جوانان به فراگیری صنایع‌دستی بهره‌جستن از نیروهای جوان و خلاق محلی برای ایجاد تنوع در ارائه صنایع‌دستی به گردشگران ارائه سرفصل‌های آموزشی در زمینه اکوتوریسم جهت ارتقاء دانش شغلی فعالان بخش گردشگری

پیشنهاد‌های اجرایی

- مطالعات و اجرای طرح‌هایی جهت احیای ارزش پوشش گیاهی منطقه؛
- ایجاد مراکز گردهمایی برای جوانان و پیشکسوتان محلی جهت پیوند بین نسلی و تقویت ارزش‌های فرهنگی برای جوانان؛
- مشارکت با مالکان و ساکنان محلی در طرح‌های توسعه‌ای و استفاده از سیاست‌های تشویقی جهت ماندگاری آن‌ها در منطقه مورد مطالعه؛
- مطالعه بر روی تاریخچه فرهنگی منطقه مورد مطالعه و به‌کارگیری آن در طرح‌های گردشگری جهت جلوگیری از اضمحلال سنت‌ها؛
- به‌کارگیری نیروهای محلی جهت فعالیت در عرصه آموزش‌های مرتبط با اکوتوریسم؛
- حمایت از برگزاری تورهای ویژه از جمله، امکان بهره‌برداری از نزولات جوی نظیر برف و باران در فصول سرد جهت برگزاری تورهای ویژه طبیعت‌گردی نظیر: جشنواره ساخت مجسمه‌های برفی، تور طبیعت‌گردی زیر باران همراه با نوشیدن دمنوش‌های گیاهی در فضاهای طبیعی و انعکاس خبری آن در رسانه‌ها به‌منظور آشنایی اکوتوریست‌ها با قابلیت‌های منطقه مورد مطالعه؛
- برگزاری نشست و دعوت از سرمایه‌گذاران حوزه گردشگری توسط مسئولان حوزه گردشگری منطقه؛
- بهره‌جستن از ایده‌های نوآورانه خبرگان دانشگاهی توسط مدیران اجرایی در توسعه طبیعت‌گردی؛
- برگزاری کارگاه‌ها و درس‌های گروهی آموزشی در جهت به‌روزرسانی دانش کارکنان و مدیران دولتی در بخش گردشگری؛

با توجه به واکاوی‌های انجام‌شده در توسعه اکوتوریسم خلاق در دره کن و سولقان، لازم است منابع و قابلیت‌ها بر اساس معیارهای مشخص در این منطقه تجزیه و تحلیل شوند. با توجه به نتایج این پژوهش که وضعیت اکوتوریسم خلاق در دره کن و سولقان در آن در حد متوسط و راهبرهای تهاجمی به‌عنوان استراتژی‌های غالب در بهره‌گرفتن از توانمندی‌ها و به حداکثر رساندن فرصت‌ها تشخیص داده شده، به نظر می‌رسد ضروری است برای توسعه اکوتوریسم خلاق در منطقه مورد مطالعه پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه شود:
- ایجاد فرصت‌های نوآورانه شغلی در حوزه اکوتوریسم خلاق برای مردم محلی به‌منظور تقویت اقتصاد محلی؛
- ایجاد اشتغال برای جوانان و زنان در حوزه اکوتوریسم خلاق به‌منظور تقویت اقتصاد محلی؛
- ایجاد مراکز راهنمایی گردشگران با تأکید بر فناوری‌های نوین برای آگاهی گردشگران؛
- طراحی وبسایت‌های کارا جهت معرفی قابلیت‌های خلاقانه منطقه در حوزه اکوتوریسم؛
- طراحی و ایجاد فضاهایی جهت تبادل اطلاعات و ایده‌های خلاقانه در حوزه اکوتوریسم؛
- تشکیل انجمن‌هایی نظیر کوهنوردی و عکاسی با راهنمایانی از جامعه محلی؛
- اندیشیدن تدابیر زیست‌محیطی و بهداشتی (دفع فاضلاب و آب‌های سطحی)؛
- همکاری بیشتر سازمان‌های اجرایی در جمع‌آوری یا سامان‌دهی کاربری‌های ناسازگار؛

- برگزاری رویدادهای محلی در بخش صنایع دستی؛
- برگزاری رویدادهای متنوع در بخش آداب و رسوم محلی منطقه؛
- برگزاری رویدادهای تلفیقی از جاذبه‌های طبیعی و جاذبه‌های فرهنگی با محوریت مردم منطقه؛
- بهره‌جستن از منابع انسانی تحصیل کرده در حوزه اکوتوریسم در بخش‌های مدیریتی و اجرایی توسعه گردشگری؛
- انجام پژوهش‌های جامع قبل از مداخله و اجرای طرح‌های گردشگری.

فهرست منابع

- اسکندری، ندا و سعیده زرابادی، زهراسادات. (۱۳۹۵). توسعه پایدار و گردشگری شهری. در دومین همایش بین‌المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران.
- امینیان، سکینه؛ صادقی، ابراهیم؛ فرجی، عبدالله و نادری گور قلعه، افشین. (۱۳۹۱). بررسی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه پایدار اکوتوریسم ایران. در دومین همایش ملی راهکارهای توسعه اقتصادی با محوریت برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تهران.
- پرچکانی، پروانه. (۱۳۹۷). طراحی الگوی برند پایدار در مقاصد گردشگری ساحلی؛ مطالعه موردی: منطقه ساحلی چابهار (پایان‌نامه منتشر نشده دکتری مدیریت گردشگری). دانشکده علوم گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، ایران.
- تقوایی، مسعود و اکبری، محمود. (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری. اصفهان: انتشارات پیام.
- جهانگیر، محمدحسین و فکور، محمد. (۱۳۹۸). ارزیابی و تحلیل وضعیت صنعت طبیعت‌گردی پارک‌های شهری و ارائه برنامه راهبردی با کمک ماتریس SWOT (مطالعه موردی: پارک خورشید مشهد). علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۲۱(۱۲)، ۱۸۱-۱۹۶.
- حسنی، علی و بسته نگار، مهنوش. (۱۳۹۷). گردشگری خلاق: از تبیین مدل مفهومی تا پایداری اکوسیستم. تهران: دانشگاه علم و فرهنگ.
- حیدری‌نیا، سارا و ورامش، سعید. (۱۳۹۸). اثرات توسعه اکوتوریسم بر جوامع محلی و حفاظت از عرصه‌های منابع طبیعی. در اولین کنفرانس بین‌المللی و چهارمین کنفرانس ملی صیانت از منابع طبیعی و محیط زیست، تهران.
- رحیمی، محمد و پازند، فاطمه. (۱۳۹۵). الگوی گردشگری خلاق شهری در ایران با استفاده از مدل تحلیلی سلسله‌مراتبی. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۳(۳)، ۹۷-۱۲۴.
- زاهدی، شمس‌السادات. (۱۳۸۵). گردشگری و توسعه پایدار: ضرورت
- جاری‌سازی حفاظت محیطی در سیاست‌های توسعه گردشگری. مطالعات جهانگردی، ۴(۱۱-۱۲)، ۱-۲۲.
- سقایی، مهدی و پاپلی یزدی، محمدحسین. (۱۳۸۶). گردشگری: ماهیت و مفاهیم. تهران: سمت.
- مافی، عزت‌الله و سقایی، مهدی. (۱۳۸۳). مدل ترکیبی برای توسعه فضایی گردشگری روستایی، مطالعه موردی: منطقه ترکمن صحرا. جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۲(۲)، ۱۶۵-۱۸۷.
- محرم‌نژاد، ناصر و آقاخانی، مهسا. (۱۳۸۸). ارزیابی تهدیدها و فرصت‌های عوامل راهبردی صنعت اکوتوریسم، مطالعه موردی: منطقه حفاظت‌شده جاجرد. علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۱(۳)، ۲۳۷-۲۴۷.
- مقیمه‌فر، فرهاد. (۱۳۹۰). انطباق الگوی رفتاری کوهنوردان با شاخص‌های پایداری اکوتوریسم در ایران مطالعه موردی: استان اصفهان (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی توسعه). دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، ایران.
- منصوری، علی. (۱۳۸۱). گردشگری و توسعه پایدار. رشد آموزش جغرافیا، ۶۳(۳۶-۴۱).
- مهرآرا، اسدالله؛ مدانلو جویباری، سپیده و زارع زیدی، علیرضا. (۱۳۹۷). بررسی نقش حفاظت از محیط زیست در توسعه پایدار. شباک، ۳(۲)، ۸۵-۹۵.
- Hatton, M. J. (1999). *Community-based tourism in the Asia-Pacific*. V. 99. School of Media Studies.
- *Conservation of Biodiversity in the Central Zagros Landscape Conservation Zone*. (2015). UNDP/GEF Project No: PIMS 2278. Retrived from <https://erc.undp.org/evaluation/documents/download/10185>.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

بستانچی، اشرف و پرچکانی، پروانه. (۱۴۰۰). راهبردهای توسعه اکوتوریسم خلاق (مطالعه موردی: دره کن و سولقان) گردشگری فرهنگ، ۲(۷)، ۵-۱۲.

DOI: 10.22034/TOC.2021.310928.1056

URL: http://www.toc-sj.com/article_143274.html